

УДК 338.432:338.439.5:637.1(477+100)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Поліщук Н.В., д.е.н., проф., **Іонаш І.В.**, аспірант
Вінницький національний аграрний університет

У статті розглянуто зарубіжний досвід функціонування та регулювання молока та молочної продукції, уточнено деякі проблеми молочної галузі, що стоять на заваді розвитку ринку молока в Україні та виходу міжнародну арену.

Ключові слова: ринок молока і молочної продукції, регулювання, продовольче забезпечення.

Вступ. Надійне забезпечення населення продовольством є одним з головних завдань політики держави в галузі національної безпеки. Актуальність цієї проблеми на сучасному етапі стає все більш очевидною. Зростає частка імпортного продовольства в раціоні населення нашої країни, знижується споживання найбільш цінних харчових продуктів, у тому числі молочних. Як відомо, причиною цього стала глибока економічна криза, яка носить системний характер, охоплює всі сфери життєдіяльності і галузі економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість і проблемність розвитку ринкових відносин в розглянутій галузі зумовили інтерес вчених до неї. Питанням функціонування і регулювання ринку молока і молочної продукції присвячені праці: Абалкіна Л.І., Алтухова А.И., Буздalова І.М., Гайсина Р.С., Головатюка М.З., Іванова Л.С., Ільчука М.М., Кваші С.М., Кудлай В.Г., Мостенської Т.Л., Саблука П.Т., Чабан Г.В. та інших.

Однак ряд питань щодо вдосконалення економічних відносин між сільськогосподарськими виробниками та молокопереробними підприємствами, шляхи підвищення ефективності виробництва молока на базі широкого використання економічних важелів, кооперації та інтеграції виробництва і переробки продукції, поліпшення системи державного регулювання ринкових відносин з урахуванням економічних та інших регіональних особливостей вимагають більш глибоких досліджень. Це викликає гостру необхідність в удосконаленні організаційно-економічного механізму регулювання ринку молока і молочної продукції та розробці науково-обґрунтованих рекомендацій і практичних пропозицій.

Постановка задачі. Метою статті є вивчення зарубіжного досвіду функціонування та державного регулювання ринку молока та молочної продукції, обґрунтування перспективи участі вітчизняних виробників молочної продукції на міжнародному ринку.

Результати. Зрозуміло, що наша економіка не здатна за короткий час відмовитися від існуючої системи ведення господарства і функціонувати за ринковими принципами, особливо це буде складно для аграрного сектора з притаманним йому консерватизмом. Тому необхідно вивчити досвід зарубіжних країн, доказавши ефективність і перевагу ринково орієнтованої системи господарювання.

Молоко споживається всім населенням світу, тому його виробляють у 232 країнах, для яких характерні свої темпи зростання обсягів виробництва. Відмітимо, що найбільшими регіонами виробниками молока в світі є: Європейський союз – 22%, Індія – 16%, США – 12, Китай – 6, Пакистан та Росія – 5%, Бразилія – 4, Україна – 2, на інші країни припадає 28 відсотків. За відомостями Міжнародної молочної федерації число підприємств молочної промисловості скоротилося за останнє десятиліття на 30% [1]. Збільшується частка переробки молока окремими великими підприємствами, розвивається інтернаціоналізація, наприклад Французькі підприємства, працюють в Іспанії, Бельгії, Люксембург, Нідерландські – в Німеччині, США, Бельгії. Відбулося посилення спеціалізації та комерціалізації молочних ферм. Дрібні молочні ферми і господарства, які займаються побічним виробництвом молока, зникають. Збільшується число більш великих спеціалізованих ферм з виробництва молока. В останнє десятиліття в Японії і 22 західних державах число молочних ферм скоротилося з 2,7 до 1,5 млн. або на 45% [1]. У США, Канаді, Японії, Європейському Союзі в останнє десятиліття велике значення приділялося штучного осіменіння, методам розведення та вирощування тварин, трансплантації ембріонів, застосуванню комп'ютерних систем годівлі дійних корів, що сприяло зростанню продуктивності [2].

При членстві Україні у СОТ, стратегічно важливими для національних виробників молока і молокопродуктів виявляться США і країни Європейського Союзу. Необхідно відзначити, що ринок цих країн характеризується розвиненістю, переповненістю і високою конкурентоспроможністю молока і молочної продукції, сильною дотаційною підтримкою товаровиробників [3]. Експортний потенціал Європейського Союзу, на думку науковців, нині є найбільшим у світі і становить у перерахунку на молоко близько 15 млн. т. [4].

Також свій вагомий внесок у збільшення світового виробництва зробили Індія та Китай. Індія – найбільший в світі виробник молока та молочної продукції. В 2011 році обсяги її виробництва досягли 112 млн. т, а приріст по відношенню до 2010 р. становив близько 3%. Це пояснюється сприятливим станом пасовищ і достатніми опадами в період мусонів, що відбувалися за вказаний період [5]. Китай за останні 5 років збільшив виробництво молока на 8279 тис. т, Росія на 1433 тис. т, Пакистан на 3137 тис. т, Польща на 524 тис. т. Україна у 2010 р. займала 12 позицію щодо виробництва молока у світі, їй належить 1,95% від загального обсягу виробництва [6].

В цілому, результати роботи галузі молочного скотарства в Україні за

останнє десятиріччя є незадовільними. Протягом 2001-2010 рр. частка молока в загальній структурі виробництва валової продукції сільського господарства зменшилась з 13,6% до 11,9%. Поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилося в 1,87 рази з 4918,1 тис. голів у 2001 р. до 2631,2 тис. голів в 2010 р. Обсяги виробництва молока за той же період зменшились на 16,3% до 11248,5 тис. т. Негативні тенденції збереглися і у поточному році. Порівняно з минулим роком за січень-листопад 2011 р. поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилось на 2,3%, обсяги виробництва молока скоротились на 1,8% [7]. За даними Мінагрополітики зменшення виробництва молока в Україні за перше півріччя 2011р. є 2,3% – до 5 млн. 362,4 тис. т.

Згідно проекту державної програми економічного і соціального розвитку України на 2012р., в наступному році керівництво країни планує збільшити виробництво молока на 1,8% – до 11,5 млн. т. Нагадаємо, поголів'я ВРХ в Україні станом на 1 липня 2011р. зменшилось на 4,5% – до 5,247млн. голів, в тому числі корів зменшилось на 3,7% – до 2,6633 млн. голів [8].

У Європейському Союзі тільки за останні 15 років розмір тваринницьких господарств збільшився в 3 рази, в більшості випадків фермери мають до 200 корів. Господарства, що виробляють менше 100 тис. л молока на рік зникають. Зараз відбувається концентрація господарств з поголів'ям від 20 до 200 голів і виробництвом від 200 тисяч до 2 млн. л молока на рік. У ЄС регулювання ринку охоплює продукти: молоко, вершки, масло, тверді і м'які сири, лактозу і лактозний сироп, корми, виготовлені на основі молока. Регулювання здійснюється за рахунок декількох видів підтримки цін. На свіже молоко базової жирністю 3,7% встановлюється орієнтирних ціна, яка діє на все молоко, продане в союзі за рік. На масло, сухе молоко, деякі види сирів встановлюється ціна втручання. З метою регулювання ввезення на імпорتنі продукти встановлюється гранична ціна, і її величина співвідноситься з орієнтирних ціною. Ринок регулюється за допомогою закупівлі продукції, ціна на яку впала нижче 92% від рівня цін втручання. Але ціновий механізм, субсидії і податки не в змозі впоратися з зростаючим перевиробництвом, тому застосовується пряме адміністративне обмеження у вигляді квот на виробництво молока з квітня 1984 року. Для кожної країни ЄС визначено квоти виробництва молока, на основі яких міністерство сільського господарства кожної країни доводить їх до окремих виробників. Квотування побудовано на обмеженні рівня поставок молока на переробку та обсягів прямих продажів виробникам. При перевищенні встановлених розмірів виробник сплачує податок спільної відповідальності в додаткових розмірах. Також для вирішення перевиробництва прийнято постанову по преміюванню фермерів за кожен центнер щорічного зниження виробництва молока протягом 7 років у розмірі 6 екю за центнер. Однак і ця міра не усунула надходження на ринок надлишків молочної продукції, тому тривають заходи по скупці масла і сухого молока, субсидування експорту цієї продукції [9].

Одним з важливих важелів регулювання в ЄС є ізоляція від світового

ринку дешевої сільськогосподарської продукції та продовольства. В останні 15 років частка витрат на підтримку цін в країнах ЄС скоротилася в загальній частці підтримки аграрного сектора з 3/4 до 2/3, але зросла частка прямих платежів. Вони мають різну спрямованість: компенсаційні платежі, субсидії в розрахунку на одиницю площі або голову худоби, страхові та відшкодовують платежі, фінансування закупівель для виробництва. Із загального обсягу прямих платежів найбільша частка витрат на тваринництво у Фінляндії, Норвегії, Швейцарії. Якщо в 60-70-і роки прямі платежі грали роль стимулу виробництва, направлялися на засоби виробництва, будівництво та інше, то зараз це виплати по відсотках за кредити, витрати з надання допомоги починаючим фермерам, покриття частини витрат на несприятливі умови [9].

Щодо українського ринку молокопродуктів, то він знаходиться на стадії ненасичених потреб. На відміну від ЄС, де регулювання спрямоване на ліквідацію надвиробництва, застосовують заходи по стимулюванню виробництва, оновленню матеріально-технічної бази, а також обмеження ввезення дешевого імпорту. Крім того, задля уникнення проблем з перевиробництвом при насиченні потреб, виробництво заздалегідь орієнтується на величину платоспроможного попиту.

У США відбувається скорочення й укрупнення молочних ферм. Зокрема, на ферми з поголів'ям 200 і більше голів приходилось близько 30% корів і 40% валового виробництва молока [10]. В даний час тільки близько 1% молока реалізується з ферм безпосередньо споживачам. Використання та переробка молока на фермах скоротилася з 25% у 20-х роках до 1% в 80-х, 98% виробленого молока реалізується по комерційних угодах в цілісному вигляді [7, 10].

Усе це обумовлює те, що на сучасному етапі регулювання ринку молока і молочної продукції не слід експериментувати з дрібною переробкою в господарствах, це пройдений етап, як провідних зарубіжних країн, так і України.

В США державне регулювання в останні роки орієнтує виробників молока на ринкову ціну у відповідності з попитом, знижуючи витрати на закупівлю надлишків за високою ціною. Відчутних змін зазнали ціни на молоко у США. Упродовж лютого 2011р., на відміну від попереднього місяця, вони зросли майже на 12% (€ 3,29/100кг) та становили € 30,80/100кг. За період лютий 2010-лютий 2011 ціна на молоко підвищилась майже на 20,5%. Слід зазначити, що у березні 2011 року закупівельні ціни на молоко у США зросли на 4,3% (€ 1,31/100 кг) При цьому фермерам гарантується мінімальний рівень економічної безпеки, стимулюючі інтенсифікація виробництва і впровадження досягнень НТП. Корисним досвідом для України є природний процес укрупнення молочних ферм, що дозволяє на основі інтенсифікації мінімізувати витрати.

На сьогодні одним з визначальних законодавчих актів, який регулює державну підтримку, наближену до вимог СОТ, є акт про фермерську безпеку і інвестицію в сільську місцевість. Відповідно до цього закону система комплексної підтримки складається з трьох блоків: фіксовані платежі, не

пов'язані з рівнем виробництва; регулювання норм кредитування; відновлення антициклічної стабілізаційної підтримки доходів через механізм визначення цін на продукцію до початку сезону аграрного виробництва [11].

В зарубіжних країнах існує стійка тенденція зниження частки сільськогосподарських товаровиробників у ціні продовольства. Тому контроль над розвитком економічних процесів в АПК спрямований на крупні торгово-промислові корпорації з акціонерною формою власності, здатні залучати зовнішні інвестиції. Такі інтегровані формування забезпечують менше витрат і більше ефективність виробництва при взаєминах з фермерами, ніж належні їм кооперативи та спілки.

Одним із важливих аспектів для розширеного відтворення в сільському господарстві є кредитування. На частку фермерської кредитної заборгованості в зарубіжних країнах припадає 80-90% річного валового доходу. Спеціально створюються кредитні організації для цільового кредитування аграрного сектора на пільгових умовах. У США Адміністрація у справах фермерів і Система фермерського кредиту здійснюють виробниче кредитування на термін від 1 до 7 років під 4-5% річних. В ЄС фермери кредитуються кооперативними банками на пільгових умовах – від 1 до 8% річних.

Значна частина сільськогосподарської продукції в розвинених країнах реалізується за контрактною системою. Продавець і покупець домовляються про розмір партії та якості продукції, ціною і порядку розрахунку. Збут продукції по контрактах великими партіями робить ринок регульованим і прогнозованим. Держава сприяє здійсненню таких угод, так як можна домогтися певної стабільності ринку, регулювати якість продукції.

Велике значення в країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється соціальній допомозі, підтримці цін і доходів фермерів. Гарантовані ціни включають певний рівень особистого споживання фермера і його родини, на рівні, не поступаються іншим галузям, в них закладається близько 2% від валового доходу оплата за керівництво господарством.

Наразі основною метою аграрної політики України з питань регулювання ринку молока і молочної продукції є перш за все необхідність удосконалення механізму державної підтримки галузі з урахуванням специфіки ринкової економіки та вимог СОТ, впровадження програми розвитку молочних кооперативів, здійснення фінансової підтримки підприємств через механізм кредитування з мінімальними процентними ставками, лізингових операцій для реконструкції та модернізації виробництва, створення системи управління безпекою молочної продукції та оцінки якості [12].

Висновки. Узагальнюючи досвід провідних зарубіжних країн можна виділити конкретні напрями державного регулювання ринку молока і молочної продукції: регулювання цін на молоко-сировину і контроль споживчих цін, прямі виплати виробникам, регулювання збуту молока сільськогосподарськими виробниками, регулювання економічного механізму в аграрному секторі, підтримка інноваційних розробок. Обсяги виробництва регулюються шляхом

встановлення квот на виробництво певних видів продукції, зміни спеціалізації, вилучення сільськогосподарських земель. У більшості країн регулювання доходів фермерів і цін на сільськогосподарську продукцію відбувається по засобом спостереження за змінами деяких економічних показників. Це можуть бути витрати за видами виробництва (США), або по групах спеціалізованих господарств (ЄС), паритет цін на сільгосппродукцію і засоби виробництва для сільського господарства, прибутковість окремих галузей народного господарства.

Таким чином, в країнах з розвиненою ринковою економікою в останні десятиліття відбувається укрупнення молокопереробних підприємств за рахунок злиття дрібних і вступу в крупні міжнародні концерни, що спричинило укрупнення і спеціалізацію молочних ферм. Економічною основою цих процесів є кооперація та інтеграція. Державний контроль спрямований на великі інтегровані формування, що забезпечують менше витрат і велику ефективність виробництва при взаємовідносинах з фермерами.

Ринок молока і молочної продукції в більшості зарубіжних держав є одним із самих регульованих. Конкретними напрямками державного впливу є: програми підтримки цін на молоко, програми по регламенту маркетингу молока, кооперативне регулювання цін, регулювання імпорту, державні товарні і закупочні інтервенції, квотування збуту молока, прямі виплати виробникам, підтримка інноваційних розробок тощо.

Нині вітчизняні підприємства молокопродуктового підкомплексу задля збільшення частки зовнішньої торгівлі проводять модернізацію та впроваджують у виробництво нові технології, нарощують виробничі потужності, що наближає продукцію до європейських стандартів. Це зумовлює зниження втрат сировини, розширення асортименту й сприятиме виробленню високоякісної молочної продукції. Адже для підвищення попиту на українську молочну продукцію як російських, так і інших іноземних споживачів, а також збільшення обсягів експорту необхідно, насамперед поліпшити її якість.

Вивчення досвіду зарубіжних країн щодо регулювання виробництва, переробки і реалізації молока та молочної продукції підтверджує необхідність державного регулювання ринкових відносин для підтримки українських виробників, забезпечення їм прибутковості, доступності продуктів для покупців і гарантії продовольчої безпеки.

Література

1. Схелхаас Х. Молочная промышленность к 2010 г. // Молочная промышленность / Схелхаас Х. – 1997. – № 4. – С.7–9.
2. Левандин Д. Состояние и тенденции развития скотоводства в различных странах мира// Молочное и мясное скотоводство. – 1997. – № 3. – С. 39–44.
3. Ткачук П.Ю. Проблемы и перспективы развития регионального рынка молока и молокопродуктов в условиях вступления в ВТО / Ткачук П.Ю.

// Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету / ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во ТОВ ТРК „РКТ”, 2007. – № 73 (96). – С. 360–365.

4. Молочний бізнес в Україні і світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milkua/info/index/php?p=1>

5. Новак І.М. Тенденції розвитку світового ринку молока та досвід міжнародної торгівлі на зовнішніх ринках вітчизняних виробників молочної продукції / Новак І.М. // Інноваційна економіка. – 2012. – № 10. – С. 98–102.

6. Пашенко О.В. Тенденції розвитку світового ринку молока / Пашенко О.В. // Науковий вісник. – 2011. – Вип. 168. Ч. 1 Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – С. 65–71.

8. Порівняльний аналіз різних варіантів підтримки виробників молока із урахуванням досвіду інших країн. Розроблено УКАБ за фінансування Проекту «Надання послуг з управління двома ланцюгами доданої вартості сільськогосподарської продукції в Україні»

9. Проект Закону України «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки» від 1.01.2012 року.

10. Аграрная политика (Запад, Восточная Европа, Россия) / РАСХН; ВНИИ информации и технико-экономических исследований агропромышленного комплекса: В 2 ч. Ч.1. / В.И. Назаренко, А.Г. Попцов, М.Ю. Коган; под общ. ред. В.И. Назаренко. – М.: Б. и., 2000. – 195 с.

10. Kohls, R.L., and Uhl, J.N. (1990), *Marketing Of Agricultural Products*, 7th edition, Macmillan Publishing Company, pp. 196–197.

11. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери [Монографія] / Могильний О.М. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

12. Шубравська О.В., Сокольська Т.В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О.В. Шубравська, Т.В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 80–93.

Summary

Foreign experience in the operation and regulation of market of milk and milk products Polishchuk N.V., Ionash I.V.

In the article foreign experience in the operation and regulation of milk and dairy products, clarified some of the problems the dairy industry, which stand in the way of the milk market in Ukraine and enter the international arena.

Keywords: market milk and dairy products, management, food security.